

**სივრცის იდეოლოგიზება ქართულ მწერლობაში:
„ჩრდილოეთის ქვეყნის“ რელიგიური და ნაციონალური
კონტექსტები¹**

საკვანძო სიტყვები: „ჩრდილოეთის ქვეყანა“, ავტო- და ჰეტეროხატი, იდეოლოგიზება, „ქართლის ცხოვრება“, მე-19 საუკუნის ქართული პოეზია

შესავალი

ლიტერატურაში, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების მაფორმირებელ მედიაში, თანადროული სოციო-კულტურული და პოლიტიკური ვითარება აისახება არა მიუკერძოებლად, არამედ – კონკრეტული პოზიციიდან.² ამ თვალსაზრისით, საკუთარი თავისა და სხვის³ შესახებ შექმნილი ლიტერატურული ხატები/იმიჯები არის არა ობიექტური რეალობა, არამედ – იდეოლოგიზებული წარმოდგენები. მათი ქცევა ნაციონალურ სტერეოტიპებად გამოყენების სიხშირესა და კონვენციურ სემანტიკაზეა დამოკიდებული. საამისოდ ლიტერატურაში პერმანენტულად აქტუალურდება რომელიმე მხატვრული სახე/ასპექტი, რომელიც შემდეგ ფასეულობითი ორიენტირის ფუნქციას ასრულებს.⁴ ამდენად, ის განსაკუთრებულ როლს თამაშობს

1 სტატია შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა საგრანტო კონკურსში გამარჯვებული ინდივიდუალური პროექტის – „სივრცის იმაგოლოგია ქართულ ლიტერატურაში“ – ფარგლებში (YS15_1.2.6.2_103).

2 ლიტერატურისა და გარესინამდვილის ურთიერთმიმართების საკითხის კვლევისას ძირითად მეთოდოლოგიურ საფუძვლად გათვალისწინებულია პ. რიკიორის სამსაფეხურიანი მოდელი (დეტალურად იხ. Ricoeur 1988).

3 სტატიაში ტოლფარდ ცნებებადაა გამოყენებული ბინარული ოპოზიციები: ლიტერატურული წარმოდგენები საკუთარი თავისა და სხვის შესახებ და ავტო- და ჰეტეროხატები.

4 აღნიშნული კომპლექსური საკითხი სპეციალური შესწავლის საგანია იმაგოლოგიისთვის, რომელიც ლიტერატურას კულტურულ წარმოდგენათა რეპრეზენტაციის მთავარ ფორმად განიხილავს (Beller and Leerssen 2007). გარესინამდვილესთან

კოლექტიური/ნაციონალური იდენტობის ფორმირებისა და რღვევის ეპოქებში.

მონარქიული საქართველოს ისტორიაში ამ თვალსაზრისით გამორჩეულია ორი ეპოქა: მე-4 საუკუნე, როდესაც ქართლის სამეფოში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა და მე-19 საუკუნე, როდესაც რუსეთის იმპერიამ ქართლის სამეფოს ანექსია მოახდინა.⁵ აღნიშნული პერიოდების (გაქრისტიანებისა და კოლონიზების ეპოქების) ლიტერატურული ნაწარმოებები უშუალოდ საზოგადოებრივი ცნობიერების [რე]ფორმირებისკენაა მიმართული და შესაბამისად, იდეოლოგიზებულია; მათში ვერბალურ დონეზე ასახულია ნაციონალური კულტურული წარმოდგენები საკუთარი თავისა და სხვის/უცხოს შესახებ. რაც მთავარია, დასახელებული პერიოდების ლიტერატურულ ტექსტებში გამოყენებულია ერთი და იგივე სივრცითი ლექსიკური ერთეული, რომელსაც ფართო სემანტიკური დიაპაზონი აღმოაჩნდა – ავტოხატიდან ჰეტეროხატამდე.

აღნიშნული გარემოების გათვალისწინებით, წინამდებარე სტატიაში სპეციალური შესწავლის საგანია სივრცის იდეოლოგიზების საფუძვლები და ვერბალური სტრატეგიები ერთმანეთისგან ქრონოლოგიურად და სოციო-კულტურული კონტექსტებით განსხვავებული, მაგრამ მიზანდასახულობით მსგავსი (ანუ იდეოლოგიზებული) ეპოქების ქართულ ლიტერატურულ ნარატივებში.

ავტოხატი „რდილოეთის ქვეყანა“

შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში ნაციონალური იდენტობის მაფორმირებელ უმთავრეს ტექსტურ მედიას წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრება“⁶ მის დასაწყისში წარმოდგენილი „მოქცევაი

ლიტერატურის ფარგლებში რეპრეზენტირებული ნაციონალური სტერეოტიპების მიმართებისა და მათი კონვენციური სემანტიკის მდგრადობის საკითხის შესახებ იხ. Neuman 2010.

5 საქართველოს ისტორიაში ეს იყო პირველი შემთხვევა, როცა ანექსორი ერთმორწმუნე ქვეყანა აღმოჩნდა. აქედან გამომდინარე, ნაციონალური იდენტობის მოქმედი მოდელი ძირეულ ტრასფორმირებას საჭიროებდა. ამ საქმეში კი დიდი როლი შეასრულა ქართულმა ლიტერატურამ.

6 „ქართლის ცხოვრების“ მეცნიერული შესწავლის ორსაუკუნოვან ისტორიაში გამოითქვა არაერთი თვალსაზრისი როგორც მთელი კრებულის/მისი ცალკეული ნაწილის შინაარსობრივი საკითხებისა და შექმნის მიზნების შესახებ, ისე – ავტორობისა და დათარიღების თაობაზე. ამ უკანასკნელი საკითხის შესახებ ერთ-ერთ უახლეს გამოკვლევას წარმოადგენს სტივენ რაპის მონოგრაფია. მკვლევარი აანალიზებს კრებულის სტრუქტურას, დათარიღების საკითხს და საგანგებოდ ეხება ქართული პოლიტიკურ-კულტურული თვითდადგინების პროცესს ირანული და ბიზანტიული გავლენების კონტექსტში (Rapp 2003).

ქართლისაი;“⁷ რომელშიც ჩართულია ჰაგიოგრაფიული თხზულება „წმინდა ნინოს ცხოვრება“⁸ ნაციონალური სივრცის სახელდების თვალსაზრისით საყურადღებო ტენდენციას ავლენს: ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში რამდენიმე მთხრობლის/ნარატორის ვრცელი განმარტებითი კომენტარით ზუსტდება, რატომ ერქვა ქართლს ჩრდილოეთის ქვეყანა.⁹ ამ გზით ყურადღება მახვილდება ნაციონალური ავტოხატის ლიტერატურულ განსახოვნებაზე. ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ, ახლად გაქრისტიანებული საზოგადოების ცნობიერებაზე იდეოლოგიური ზემოქმედების მოხდენის მიზანს ემსახურება.

7 ქართულ სამეცნიერო სივრცეში „მოქცევაი ქართლისაი“ (და მასში წარმოდგენილი „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ რედაქცია) დღემდე რჩება ფილოლოგთა, ისტორიკოსთა, წყაროთმცოდნეთა, ხელოვნებათმცოდნეთა, კულტუროლოგთა კვლევის საგნად. „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ შესწავლის ხანგრძლივ ისტორიაში გამორჩეულია რ. სირაძის წვლილი. ქართული ნაციონალური იდენტობის ფორმირებისთვის „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ მნიშვნელობა უკანასკნელ ხანს სიღრმისეულადაა შესწავლილი მ. ჩხარტიშვილის მიერ (2018, 70-90). დასახელებული ტექსტის შესწავლის ისტორიისა და თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ იხ. სირაძე 2008-2014. „მოქცევაი ქართლისაის“ შატბერდული რედაქციის უახლესი ინგლისურენოვანი თარგმანი გამოკვლევითურთ შესრულებულია ს. რაპისა და პ. გრეგოს თანაავტორობით. ტექსტის წინასიტყვაობაში ხაზგასმულია „ქართლის ცხოვრების“ მნიშვნელობა ქართული კულტურისთვის, საგანგებოდაა წარმოჩენილი უცნობი ავტორის „უანრობრივად ჰიბრიდული ტექსტის“ (იგულისხმება „მოქცევაი ქართლისაი“ – ც.კ.) დათარიღების საკითხი (Rapp and Crego 2006, 185), მისი მიმართება „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ რედაქციებთან, პარალელური ქართულ-ინგლისური ტექსტის ბოლოს წარმოდგენილ კომენტარებში, „ჩრდილოეთის მთების“ განმარტებისას, სხვა მკვლევართა გვერდით, ავტორები იმოწმებენ კ. კეკელიძის შრომებიდან ინფორმაციას იმის თაობაზე, რომ არამეული ტრადიციით, კავკასია განსაზღვრულია, როგორც „ჩრდილოეთი“ (იქვე, 201). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ენაში, სიტყვა „ჩრდილოეთი“ ლექსიკურ დონეზე პირდაპირ უკავშირდება უმზეობას, ჩრდილს (შდრ. ჩრდილოეთი – ჩრდილის მხარე), სიცივეს; ამდენად, მას ეტიმოლოგიურ დონეზე უკვე აქვს უარყოფითი კონოტაცია (ქართველურ ენებში ჩრდილოეთის/უმზეს/ჩრდილიანის ეტიმოლოგიის შესახებ იხ. ცხადაია 1999, 112-113; აგრეთვე, ბედოშვილი 2013, 118).

8 „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ პირველი ინგლისურენოვანი თარგმანი შესრულდა 1900 წელს ცნობილი ინგლისელი ქართველოლოგისა და მთარგმნელის, მარჯორი უორდროპის, მიერ. ერთ-ერთი უკანასკნელი თარგმანი კი გამოკვლევითურთ შესრულებულია კონსტანტინე ბ. ლერნერის მიერ 2004 წელს.

9 აღსანიშნავია, რომ „ჩრდილოეთის ქვეყნად“ ქართლის სახელდებას ქართველ ისტორიკოსთა შრომებშიც ექცევა ყურადღება. ამასთან, ისტორიკოსთა პირველი თაობის წარმომადგენლები საკითხს მხოლოდ გეოგრაფიულ ძრილში განიხილავენ, სხვაგვარად, მათთვის ქართლის ჩრდილოეთობა მხოლოდ ე.წ. სამარშრუტო მარკერია (დეტალურად იხ. ჯავახიშვილი 1965, 16; ბერძენიშვილი 1990, 304). თანამედროვე ქართველ ისტორიკოსთა/წყაროთმცოდნეთათვის კი აღნიშნული სივრცითი ლექსიკური ერთეული მხოლოდ გეოგრაფიული შინაარსის მატარებელი არაა: შდრ. ქართლის სახელდება „ჩრდილოეთის ქვეყნად“ ეთნო-გეოგრაფიული სივრცის მითოსურ კონტექსტშია განხილული (დეტალურად იხ. პატარიძე 2009, 13, 114-115).

ამგვარი მიზანდასახულობა სრულიად ბუნებრივია, არსებული კულტურულ-რელიგიური კონტექსტის გათვალისწინებით: სახელმწიფო რელიგიის მიღებისას ქართლი იწყებს თვითდადგინების რთულ პროცესს ახალ წესრიგში; ამ პროცესის ვერბალიზება მოითხოვს შესაბამისი (პათოსზე ორიენტირებული) რიტორიკული სტრატეგიების გამოყენებას და მთელი ყურადღების მიმართვას საკუთარი თავის აღქმისაკენ; უფრო კონკრეტულად – აღქმის ძველი მოდელიდან ახალ მოდელზე გადასვლას: აღნიშნულ კონტექსტში ქართლის სამეფო სახელდებულია „ჩრდილოეთის ქვეყნად“¹⁰ ქართლის ჩრდილოეთობა სიმბოლურად ქრისტიანობამდელ სულიერ მდგომარეობას გამოხატავს.¹¹ ამის საჩვენებლად (სივრცითი ლექსიკური ერთეულის მეტაფორული სემანტიკის საილუსტრაციოდ) ტექსტში სხვადასხვა მთხრობელი დასახელებულ მარკერს ურთავს თვისებრივად ერთი ტიპის აღწერით კომენტარს.¹²

როგორც აღინიშნა, „მოქცევაი ქართლისაის“ (და მასში წარმოდგენილი „წმინდა ნინოს ცხოვრების“) მიხედვით, ნაციონალური ავტონატი მარკირებულია სივრცითი ლექსიკური ერთეულით – „ჩრდილოეთის ქვეყნით“¹³ ამგვარად სახელდებენ საქართველოს წმინდა ნინო,

10 ვაზუსტებ: მოცემული სტატიის ფარგლებში „ჩრდილოეთის ქვეყნის“ იდეოლოგიზება გულისხმობს მის სემანტიზებას რელიგიურ და ნაციონალურ კონტექსტებში იმგვარად, რომ სივრცით მარკერში შენარჩუნებულია პირველადი (გეოგრაფიული) სემანტიკა, მაგრამ ხაზგასმულია, აქცენტირებულია მეორეული, სიმბოლურ-მეტაფორული შინაარსი. სივრცითი ლექსიკური ერთეულის ასეთი გაშინაარსება განპირობებულია არა საკუთრივ ესთეტიკური, არამედ რელიგიური და პოლიტიკური კონტექსტებითა და იდეოლოგიური მიზნებით.

11 ტიპოლოგიურად მსგავს შემთხვევად უნდა მივიჩნიოთ მე-8 საუკუნის ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლ „აბოს წამებაში“ ქართველთა საცხოვრისი ტერიტორიის აღნიშვნა სიტყვებით „ვართ ყურესა ამას ქუეყანისასა“ (აბულაძე 1963, 49). ყურეში მყოფობა, ქართულ სამეცნიერო სივრცეში მიღებული შეხედულების თანახმად, ათვლის წერტილად ბიზანტიის იმპერიას უნდა გულისხმობდეს. ამავე მნიშვნელობით არიან ქართველები „შორიელნი ეგე მკვიდრნი“ (იქვე, 55).

12 ქრისტიანულ კულტურაში განმარტება-კომენტარი ტრადიციული რიტორიკული უნარია. შუა საუკუნეების ქართულ მთარგმნელობით პრაქტიკაში ამ უნარის განვითარების ისტორიის, ეტაპებისა და თავისებურებების შესახებ იხ. ბეზარაშვილი 2004; ოთხმეზური 2011; დობორჯგინიძე 2012.

დასაზუსტებელია, რომ „ჩრდილოეთის ქვეყანასთან“ დაკავშირებული კომენტარები, ტრადიციული კოლოფონებისან განსხვავებით, ძირითად ტექსტშივეა წარმოდგენილი და არ არის იზოლირებული. ამ თვალსაზრისით, საქმე გვაქვს ნარატიული კომენტარის იმ მოდელთან, რომელიც ყველაზე ნათლად წარმოაჩენს მთხრობელი ინსტანციის იდეოლოგიურ მიზანდასახულობას (Herman, Jahn and Ryan 2008, 74).

13 „წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“ ჩრდილოეთის უარყოფითი სიმბოლური სემანტიკა (გეოგრაფიულ მხარეთა ბიბლიური სახისმეტყველების კონტექსტში) განხილულია გ. ალიბეგაშვილის მიერ. ავტორი იმოწმებს მომდევნო პერიოდის ქართულ ჰაგიოგრაფიულ და ჰიმნოგრაფიულ ტექსტებსაც, რომლებშიც „ჩრდილოეთის

სომეხი მიაფორი, ქართლის მეფე მირიანი, ებრაელი მღვდელი აბიათარი და მისი ასული – სიდონია (აბულაძე 1963, 84, 87, 98, 112, 113, 116, 120, 121, 124-124, 147, 157, 161). მათს მონათხრობში საქართველოს აღმნიშვნელად გვხვდება „ქართლიც; თუმცა, ამ ლექსიკურ ერთეულს არასოდეს ახლავს სემანტიკის დამაზუსტებელი კომენტარი. რაც შეეხება „ჩრდილოეთის ქვეყანას“, მას წმინდა ნინო, მისი მოწაფე სიდონია და მეფე მირიანი ახსენებენ ქრისტიანულ სიმბოლურ კონტექსტში, ურთავენ განმარტებას, ერთგვარ კომენტარს, რომელიც გამოკვეთს ლექსიკური ერთეულის მეტაფორულ ხასიათს. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, ქართლის გაქრისტიანების ამსახველ უმთავრეს ისტორიულ და ლიტერატურულ ნარატივში საჭირო ხდება „ჩრდილოეთის ქვეყნის“ სემანტიკის დაზუსტება, რაც ტექსტში სხვადასხვა ნარატორის მიერ კომენტირების მეთოდის გამოყენებით იკვეთება.

წარმართი მცხეთელების სადღესასწაულო მსვლელობის გახსენებისას წმინდა ნინო აღნიშნავს: „მაშინ ვტიროდე და სულთ-ვითქუემდ ღმრთისა მიმართ ცთომათა მათთვის **ქუეყანასა ჩრდილოისათა**, დაფარვასა ნათლისასა და დაპყრობასა ბნელისასა“ (აბულაძე 1963, 120). დამოწმებულ ციტატაში „ჩრდილოეთის ქვეყნის“ სულიერი მდგომარეობა – „ცთომა“ (არასწორ გზაზე დგომა/ქრისტეს მადლის გარეშე დარჩენა) – წარმოდგენილია ნათლისა და ბნელის დაპირისპირების რელიგიურ კონტექსტში: წარმართი ერის ხილვისას წმინდა ნინო ღრმად განიცდის/გლოვობს („ვტიროდე და სულთ-ვითქუემდ“) ქართველთა ურწმუნოების გამო (რაც ხატოვნად ნათლის დაფარვად და ბნელში ყოფნადაა ფორმულირებული).

ამავე მნიშვნელობით წარმოადგენს საქართველოს *ჩრდილოეთის ქვეყნად* სიდონიაც, როდესაც მიმართავს ახალმოქცეულ ქართველებს: „**და იყო ქუეყანაი ესე ჩრდილოი, მზისაგან სიმართლისა**, ძისა ღმრთისა მოსვლისათვის და ცნობისა, ვითარცა **სახელი ერქუა სამართლად ჩრდილოი** [...] ეგრეთ იყო ცხორებაი ჩუენი ქართველნო, რამეთუ ვიქცეოდეთ ნათელსა და მკვიდრ ვიყვენით ბნელსა“ (იქვე, 124-125). მოცემულ შემთხვევაში საქართველოს ავტოხატად „ჩრდი-

ქვეყნად“ საქართველო სახელდება „გაქრისტიანების კონტექსტში; ყურადღებას ამახვილებს „იოანე ზედაზნელის ცხოვრების“ კიმენურ და მეტაფორასულ რედაქციათა სათაურებზე, რომელთაგან პირველში დასტურდება, მეორეში კი ქრება „ჩრდილოეთის ქვეყანა“; ამასთან, აღნიშნავს, რომ დასახელებულ ლექსიკურ ერთეულს თანდათან ენაცვლება „აღმოსავლეთი“, რომელშიც გათვალისწინებულია ღვთისმშობლის წილხვდომილობის იდეა: „ჩანს, მე-10-მე-11 საუკუნეებიდან, როდესაც იქმნება საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოებრიობა, რაც, სულიერი თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ნათლადაა აღწერილი „წმიდა გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“, და იგი იკავებს მკვიდრ ადგილს ქრისტიანულ კულტურულ სამყაროში, საქართველო უკვე აღმოსავლეთის ქვეყნად მოიხსენიება“ (ალიბეგაშვილი 2014, 65).

ლოეთის ქვეყანა“ ქრისტიანობამდელ (უფრო ზუსტად, წმინდა ნინოს გამოჩენამდელ) რეალობას უკავშირდება. მიმართებითი ხასიათის მქონე ტექსტში ცხადად იკვეთება სივრცითი (გეოგრაფიული) ლექსიკური ერთეულის ქრისტიანული სიმბოლური მნიშვნელობით გაშინაარსების მცდელობა: სიდონიას სიტყვების მიხედვით, ქართლს სამართლიანად „ერქვა“ ჩრდილოეთი, მაგრამ მე-4 საუკუნის ქართველთათვის აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის სიმბოლური მნიშვნელობა განმარტებას საჭიროებს. სიდონიას თანამედროვე ქართველთათვის საკუთარი ქვეყნის გეოგრაფიული სახელდება უნდა გაშინაარსდეს რელიგიური თვალსაზრისით. სწორედ ამ თვისებრივად ახალ სემანტიკას აზუსტებს სიდონიას კომენტარი.

მეფე მირიანის ანდერძის მიხედვითაც, ნათლისა და ბნელის დაპირისპირების ქრისტიანულ კონტექსტშია სახელდებალი საქართველო „ჩრდილოეთის ქვეყნად“:

და იყო უამსა მას, რომელსა მოიხსენა უფალმან ქუეყანაი ესე ჩრდილოისაი, დაბნელებული ცოდვითა და სავსე ცთომათა ემმაკისათა, ვიყვენით ჩუენ ვითარცა ცხოვარნი კლვადნი [...] და დაგუაობლნა ჩუენ ახლად შობილნი ჩჩვილნი უმეტარნი [...] და ყოველი ნათესავი ჩრდილოისაი აღივსო მწუხარებითა, რამეთუ აღმო-ოდენ-სრულ იყო მზეი სიმართლისაი და მო-ოდენ-ფენილ იყო ჭემმარიტი. და დაფარა ღრუბელმან წმიდაი ნინო (იქვე, 157, 161).¹⁴

პირველი ქართველი ქრისტიანი მეფის ანდერძში ნათლად ჩანს, რომ საქართველო „ჩრდილოეთის ქვეყნად“ სახელდებალია წმინდა ნინოს მოსვლამდე ცოდვით დაბნელებისა და წმინდა ნინოს გარდაცვალებით მადლის მოკლების კონტექსტში.¹⁵

14 ამავე ანდერძის ბოლოს მეფე მირიანი მიმართავს თავის ძეს, ტახტის მემკვიდრე რეცს და საქართველოს ქართლად სახელდება: „აჰა, ესერა შეიცვალა ბნელი ჩუენი ნათლად და სიკუდილი ჩუენი ცხორებად. აწ სადაცა ჰპოვნე ქუეყანასა შინა შენსა ვნებასა იგი ქართლისანი მაცთურნი კერპნი, ცეცხლითა დაწუენ და ნაცარი მათი შეასუ მათ, ვინც მათ ეგლოვდის“ (იქვე, 162).

15 „მოქცევაი ქართლისაის“ სხვა მონაკვეთებში საქართველო „ჩრდილოეთად“ / „ჩრდილოეთის ქვეყნად“ სახელდებალია სემანტიკის დამაზუსტებელი კომენტარის/ნათლისა და ბნელის ოპოზიციის კონტექსტის ხაზგასმის გარეშეც: „ხოლო ნინო დაშთა და წარმოემართა მთათა კერძო ჩრდილოისათა და მოვიდა მდინარესა მტკუარსა, მოჰყვა და მოვიდა მცხეთად, ქალაქსა დიდსა, მეფეთა საჯდომელსა (აბულაძე 1963, 84); და მეოთხესა წელსა იწყო თქუმად ქრისტე ღმერთი და შჯულო: „და [მე ვქ]ოვე ცთომასა შინა ჩრდილოისა ესე ქუეყანაი“ [იქვე]; შენ თანა არს [მთავარეპისკოპოსი მიმართავს მირიან მეფეს – ც.კამქას] ქალაქსა შინა სამოს[ე]ლი ქრისტესი ყოლად ზეგარდ[ა]მო ქსოვილი, რომელი ჯუარის მცუმელთა მათ განიყვეს, და კუართი იგი ამათ იხუედრეს, ჩრდილოსა ამქას ქალაქსა შინა დაფარეს“ (იქვე, 87); „და მიხუდა სამოს[ე]ლი იგი ჩრდილოს, მცხეთელთა მოქალაქეთა, და წილით ჰხუდა ჩრდილოთა, მცხეთელთა, კუართი იგი უფლისაი“ და კუალად კვითხე წმინდა ნინო გულისხმობს სომეხ მიაფორს, რომლისგანაც შეიტყო კვარ-

ზემოთ დამოწმებულ პასაჟებში სივრცითი მარკერის იდეოლოგიზების მთავარ ლიტერატურულ საშუალებად გამოიყო კომენტარი (განმარტება, დაზუსტება), რომელშიც წარმოჩენილია ალქმის კონტექსტი (ბნელისა და ნათლის ანტინომია). იმ ახალ კულტურულ და რელიგიურ წესრიგში საორიენტაციოდ, რომელიც მე-4 საუკუნის ქართლში დადგა, აღნიშნული სემანტიკის დამაზუსტებელ კომენტარებს ქართველთა ცნობიერებაზე უნდა მოეხდინა გავლენა; ქრისტიანულ კონტექსტში კონკრეტული მხატვრული სახის (მოცემულ შემთხვევაში, სივრცითი მარკერის) იდეოლოგიზებას ქართველებისთვის ფასეულობითი ორიენტირის ფუნქცია უნდა შეესრულებინა: მათთვის ცალსახად ემპირიული (ამ შემთხვევაში, გეოგრაფიული) მოცემულობა კულტურული ღირებულების მატარებლად უნდა ქცეულიყო და მიეთითებინა წარმართობის სიბნელებზე, როგორც ქრისტიანობის მიღების შედეგად დაძლეულ წარსულზე.¹⁶

თის ისტორია – ც. კ., ვითარმედ: „სადაი არს ჩრდილოისა იგი ქუეყანაი, ანუ სადა არს სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისაი“. მრქუა მე: „ჩრდილოისა ქუეყანაი სომხითისა მთელ არს, საწარმართოი ქუეყანაი, სახელმწიფოი ბერძენთა და უჟიკთაი“// პრქვა ჩრდილოი ქუეყანაი სომხითისა და მთიულეთისაი, და არს ფრიალ საწარმართოი, რამეთუ არს ქუეყანაი იგი სახელმწიფოი ბერძენთა და უჟიკთაი“ (იქვე, 112-113).

დამოწმებული ტექსტების მიხედვით, ქართლის სახელდება „ჩრდილოეთად“/ „ჩრდილოეთის ქვეყნად“ განპირობებული ჩანს გეოგრაფიული მდებარეობით. პერსპექტივა, რომლის მიხედვითაც, ქართლი ჩრდილოეთით მდებარეობს, ათვლის წერტილად, პირველ შემთხვევაში, საბერძნეთს, დანარჩენ შემთხვევაში კი – წმინდა ქალაქ იერუსალიმს უნდა ითვალისწინებდეს: საფიქრებელია, რომ ოთხივე ნარატორი (უცნობი ავტორი, მთავარეპისკოპოსი, წმინდა ნინო და სომეხი მიაფორი) უთითებს არა ქართლის სულიერ მდგომარეობას, არამედ – მის გეოგრაფიულ მდებარეობას, ერთი მხრივ, საბერძნეთის, ნინოს სამყოფლისა და მეორე მხრივ, იერუსალიმის, ქრისტეს კვართის პირვანდელი ადგილსამყოფლის, მიმართ. ამგვარ ვარაუდს განამტკიცებს ის ფაქტიც, რომ დასახელებულ ციტატებში სივრცით მარკერს არ ახლავს სემანტიკის დამაზუსტებელი კომენტარი, ის არაა წარმოდგენილი ნათლისა და ბნელის ოპოზიციის კონტექსტში.

- 16 ახალმოცემულ ქართველთა მსოფლალქმაზე ზეგავლენის მოსახდენად ლოგოსზე ორიენტირებულ განმარტებით კომენტართან შედარებით, გაცილებით ეფექტური რიტორიკული საშუალება უნდა ყოფილიყო „წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“ პათოსზე ორიენტირებული აღწერა კერპთა მსხვერვის მასშტაბური სურათისა (შუა საუკუნეების ბიზანტიურ ხელოვნებაში აღწერის, როგორც მთავარი რიტორიკული ჟანრის, შესახებ იხ. Maguire 1981, 22-52); თანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში პირველად ანსგარ ნიუნინგმა სცადა აღწერის ნარატოლოგიური კატეგორიის სისტემატიზება კონკრეტულ მახასიათებელთა მიხედვით (Wolf and Bernhart 2007, 91-116).

ჰეტეროხატი „ჩრდილოეთი“

რაც შეეხება კოლონიურ პერიოდში (მე-19 ს-ში) შექმნილ ქართულ პოეტურ ნაწარმოებებს, მათშიც „ჩრდილოეთი“ (ჩრდილოეთის ქვეყანა) იდეოლოგიზებული სივრცითი მარკერია.¹⁷ მაგრამ ამ პერიოდში ის უკვე არა ავტოხატს, არამედ ჰეტეროხატს წარმოადგენს და გამოხატავს კოლონიზატორ ქვეყანას.¹⁸ ჰეტეროხატად ის ყალიბდება ორი სტრატეგიის გამოყენებით: უარყოფითი სემანტიკის კლასემათა შექმნისა და ბინარული ოპოზიციის კონტექსტის ჩვენების გზით.

მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების მაფორმირებელ მედიაში,¹⁹ კოლონიზებული

17 სივრცითი ტერმინების სემანტიზება მითოსურ მსოფლალქმაში ფუნდამენტური იდეოლოგიური კატეგორიების გათვალისწინებით და ამავე მოდელის გადმოღება ადრექრისტიანულ კულტურაში სისტემურად აქვს შესწავლილი ერნესტ კასირერს. კასირერის მიხედვით, მითოსურ-რელიგიურ (მისი ტერმინია – ც.კ.) მსოფლალქმაში *ჩრდილოეთი*, *სამხრეთი*, *დასავლეთი* და *აღმოსავლეთი* არაა წმინდა გეოგრაფიული ორიენტირები, შემეცნების ობიექტები; ესაა ფასეულობითი, საკრალურ-პროფანულის, ნათლისა და ბნელის ერთიან კონტექსტში არსებული მოცემულობა. საკუთრივ *ჩრდილოეთი* მითოსურ მსოფლალქმაში სიცვივს, ზამთარს, ქარსა და ომს უკავშირდება (Cassirer 1955, 87, 97-98). ამავე მნიშვნელობითაა წარმოდგენილი *ჩრდილოეთი* ძველ აღთქმაშიც. ქართულ ენაში კი ლექსიკურ დონეზე, *ჩრდილოეთის* ეტიმოლოგია პირდაპირ უკავშირდება ჩრდილს, სიბნელეს.

18 აღსანიშნავია, რომ „ჩრდილოეთის ქვეყანა“, როგორც სხვა/უცხო ქვეყნის სივრცითი მარკერი, შუა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში ნარატივში საზარეთსაც აღნიშნავს: მე-8 საუკუნის „აბოს წამების“ მიხედვით, *ხოლო ნერსე, ლტოლვილი ქუეყანით თვისით, შევიდა ქუეყანასა მას ჩრდილოისასა, სადა იგი არს სადგური და საბანაკეი ძეთა მაგოგისათა, რომელ არიან ხაზარნი, კაც ველურ, სამინელ პირითა, მხეცის ბუნება, სისხლის მჭამელ, რომელთა შჯული არა აქუს, გარნა ღმერთი ხოლო შემოქმედი იციან [...] მრავალ არს ქალაქები და სოფლები ქუეყანასა მას ჩრდილოისასა, რომელნი სარწმუნოებითა ქრისტესითა ცხონდებიან უზრუნველად* (აბულაძე 1963, 58).

კონტექსტის გათვალისწინებით, საფიქრებელია, რომ დამოწმებულ ციტატაში სივრცითი მარკერი მხოლოდ გეოგრაფიული მნიშვნელობითაა გამოყენებული და არ არის იდეოლოგიზებული. ამაზე მიუთითებს რამდენიმე დეტალი: ტექსტში ნაჩვენებია ქართლიდან აფხაზეთისკენ მიმავალი ერისთავის მარშრუტი (ხაზარეთი კი ამ გზაზე გეოგრაფიულად ქართლის ჩრდილოეთით მდებარეობს); ლექსიკურ ერთეულ „ჩრდილოეთის ქვეყანას“ არ ახლავს რაიმე ტიპის (მათ შორის, სიმბოლური სემანტიკის) განმარტებითი კომენტარი; ამასთან, ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების წესი აღწერილია ობიექტური დამკვირვებლის/მგზავრის პოზიციიდან (ჰაგიოგრაფი ავტორი თან ახლდა ნერსე ერისთავს ამ მოგზაურობისას): აღნიშნულია, ერთი მხრივ, ხაზართა ველური ბუნება და მეორე მხრივ, ისიც, რომ ქრისტიანები აქ უსაფრთხოდ ცხოვრობენ. დასახელებული ორი ფაქტორის გათვალისწინებით (ხაზარეთი არაქრისტიანული ქვეყანაა, მაგრამ იქ თავისუფლად ცხოვრობენ ქრისტიანები), „აბოს წამების“ „ჩრდილოეთის ქვეყანა“ წარმოადგენს ერთგვარ ჰიბრიდულ სივრცეს ჰომო- და ჰეტეროგენულ სივრცეთა კონტექსტში.

19 პრეკოლონიური და კოლონიური პერიოდების ქართულ ლიტერატურაში ნაციონალური დისკურსის ფორმირების, ლიტერატურაში რუსულ-ქართული პოლი-

საქართველოს ნაციონალური ავტონატიის გვერდით, ჩამოყალიბდა ჰეტერონატიც, რომელშიც რუსეთის იმპერია იგულისხმებოდა. მის მხატვრულ მარკერთა შორის ყველაზე მეტად სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა „ჩრდილოეთი“/„ჩრდილოეთის ქვეყანა“, რომელიც დასტურდება სხვადასხვა ლიტერატურული მიმდინარეობის წარმომადგენელ ავტორთა პოეზიაში.²⁰ ესენი არიან ბატონიშვილი ქალები (მარიამი, ქეთევანი და თეკლე), კლასიკოსი პოეტები: რომანტიკოსი ნიკოლოზ ბარათაშვილი და რეალისტი აკაკი წერეთელი. მათს პოეტურ მემკვიდრეობაში რუსეთის იმპერიის მეტაფორული სახე დაკონკრეტებულია უარყოფითი სემანტიკის მქონე სტიქიური მახასიათებლებით. ესაა, როგორც წესი, ჩრდილოეთიდან წამოსული დამაბნელებელი ღრუბელი და ძლიერი ქარი:

ჩრდილოს კერძომან საბავთოს ქარმან/მძვინვარედ მქროლმან და დაუწყნარმან,/ ჩემნი მთიებნი ჰყო გარისგარად; რადგან მზე ჩვენი ჩრდილოთ ჰფარესა; დაფარნა ჩრდილოთ ღრუბელმან/მნათობთ არენი ბნელითა; ჩრდილოთ ვიხილე მცირე ღრუბელი/აზიის მთიებთ დამბნელებელი; მსწრაფლად მპირდება ჩრდილოთ მგზავრობას, უცხოს, მწირს ადგილს გრძლად სადგურობას; რადგან ჩრდილოთ მზემ ესრეთ ინება,/კრძალვით ითმინე სახმილთ გზნებანი (ასათიანი 1936, 215-216, 220, 222, 223, 236, 238-239).

დამოწმებულ ციტატებში, რომლებიც დაწერილია მე-19 საუკუნის დასაწყისში კოლონიზამდელი საქართველოს უკანასკნელი მეფის – ერეკლე მეორის (1720-1798) – ქალიშვილთა (მარიამის, ქეთევანისა და თეკლას) მიერ, ჩრდილოეთის, როგორც იდეოლოგიზებული მარკერის, სემანტიკა, მნიშვნელოვნად გაფართოებულია: ჩრდილოეთში მოიაზრება უცხო ადგილიც, ქარიც, ღრუბელიც. თვალსაჩინოა ის ტენდენცია, რომ ჩრდილოეთის რაგვარობა თითქმის ყველა შემთხვევაში აღწერილია, დაზუსტებულია. ამ თვალსაზრისით, ეპითეტები („საბავთო“²¹, „მძვინვარედ მქროლი“, დაუწყნარებელი, „აზიის მთიებთ დამბნელებელი“, „უცხო“, „მწირი“) იმავე ფუნქციას ასრულებს სივრცითი ლექსიკური ერთეულის იდეოლოგიზების პროცესში, რო-

ტიკური ურთიერთობის ასახვის მოდელებისა და ლექსიკურ ერთეულთა ტიპების შესახებ იხ. კილანავა 2013.

20 კოლონიური პერიოდის ქართულ პროზაულ ტექსტებში სივრცითი მარკერი „ჩრდილოეთის ქვეყანა“, ფაქტობრივად, არ ჩანს. მის ფარდ ლექსიკურ ერთეულად გამოყენებულია ან პირდაპირი სახელდება („რუსეთი“, როგორც ესაა ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებსა“ და ალექსანდრე ყაზბეგის პროზაში), ან არაქრისტიანი ისტორიული მტრის მეტაფორული სახე (აკაკი წერეთლის პროზაში სპარსეთი).

21 „ბავთი“, სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით, ბოროტ ამბავს ნიშნავს (ორბელიანი 1991, 90).

მელსაც – ნარატიული კომენტარი „წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“:

ჩრდილოეთის კონკრეტულ მახასიათებელთა ამგვარი აქცენტირებით ბატონიშვილ ქალთა ლექსებში იქმნება უარყოფითი კლასემა – სტიქიური/მასშტაბური უბედურება, რომელიც რუსეთის იმპერიის ძალაუფლებასა და მის წინაშე საქართველოს უძღურებას უსვამს ხაზს. ყველა შემთხვევაში (უკანასკნელი ციტატის მიხედვით, იმპლიციტურად) „ჩრდილოეთი“ წარმოდგენილია ბნელ ძალად, რომელმაც გაიმარჯვა ნათელზე (იგულისხმება ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის ტრაგედია, ქვეყნის ანექსია). ეს ანტინომია ხაზგასმულია „მთიებისა“, ანუ ცისკრის ვარსკვლავისა და ჩრდილის ბინარული ოპოზიციით.

ჩრდილოეთის მხატვრულ სახეში ქარს/სუსხს/სიცივეს გამოკვეთს ნიკოლოზ ბარათაშვილიც: „უამ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შვილთ მიდამო / მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო; / მათი ცხოველი, ტრფიალებით აღსავსე სული, / უდნობს **ყინულსა ჩრდილოეთსა**, განცეცხლებული“; „**ქარმან ჩრდილოსმან** ყველაზედ პირველ / გარდაუცვალა მათ გული ცხოველ“ (ბარათაშვილი 1972, 54, 80). სხვადასხვა პოეტური თხზულებიდან დამოწმებულ ციტატებში *ჩრდილოეთის სუსხი* და *ქართველთა შინაგანი ცეცხლი/ცოცხალი გული* ბინარულ ოპოზიციურ წყვილადაა წარმოდგენილი.²²

ჩრდილოეთის, როგორც უარყოფითი, უცხო, მიუღებელი სივრცის, მხატვრული სახე ახალ განზომილებას იძენს ანტირუსული პათოსით გამორჩეული ქართველი რეალისტი პოეტის – აკაკი წერეთლის – შემოქმედებაში. ლექსში „ნაძალადებ საქმროს“ სივრცითი მარკერი პერსონიფიცირებულ სახეს იღებს და მიმართვის ობიექტიც ხდება („დამეხსენი, ჩრდილოელო, / რა მაქვს შენთან საზიარო?“ (წერეთელი 1950, 153); გარდა ამისა, ტექსტში წარმოდგენილია ჩრდილოელი მოძალადის უარყოფითი მახასიათებლები, რომელთა შორის გამორჩეულია „მოშხამული, ცივი გული“ და გაყინული ტვინი [იქვე]. ამ ეპითეტთა საერთო კლასემად გვევლინება უემოციობა/უგრძობლობა, რაც არსებითად ეწინააღმდეგება ქორწინების ფენომენს. ლექსის მიხედვით, *ქორწინების* მეტაფორაში ორი სუვერენული ქვეყნის ნებაყოფლობითი კავშირი იგულისხმება; ამ ფონზე, *ჩრდილოელის* სახელდება *მოძალადე საქმროდ* რუსეთის იმპერიის, როგორც კოლონიზატორის ქვეყნის, ჰეტერონატს ახალი ასპექტით წარმოაჩენს.²³

22 მსგავსი (უარყოფითი) სემანტიკითაა დატვირთული ამავე ავტორის სხვა პოეტურ ნაწარმოებში *ჩრდილოეთის სივრცე*. ეს ნაჩვენებია ლექსის ადრესატის, გრიგოლ ორბელიანისადმი, მიმართული უარყოფითი სემანტიკის ლექსიკური ერთეულით („კრულით“): „თუმც უცხო-უცხო თემად იარე, / მრავალი კარგი ჰნახე ამბავი, / მაგრამ რას ჰხედავ აწ კრული ჩრდილოს?“ (იქვე, 27).

23 *ჩრდილოეთის* უარყოფითი სემანტიკა, ბიბლიის მიხედვით, განსაკუთრებით თე-

მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში *ჩრდილოეთის [ქვეყნის]* მეტაფორულ სახეში აისახა არა მხოლოდ (და – არა იმდენად) რუსეთის იმპერიის გეოგრაფიული მდებარეობა, არამედ (რამდენადაც) კოლონიზატორი ქვეყნის ნაციონალური ხასიათი. ამ მიზნით მე-19 საუკუნის დასაწყისის, შუა პერიოდისა და დასასრულის ქართველი ავტორები პერმანენტულად ცდილობენ სივრცითი მარკერის იდეოლოგიზებას უარყოფითი კლასემის ცალკეულ ასპექტთა გამოკვეთისა და ბინარული ოპოზიციის ჩვენების გზით.

დასკვნა

მონარქიული საქართველოს ისტორიის ორი გარდამტეხი პერიოდის ქართულ მწერლობაში, როგორც ნაციონალური ცნობიერების მაფორმირებელ მედიაში, ერთი და იგივე ლექსიკური ერთეული (სივრცითი მარკერი) გამოყენებულ იქნა ავტო- და ჰეტეროხატების შესაქმნელად. გაანალიზებული ტექსტობრივი მონაცემების მიხედვით, ლიტერატურულ ნარატივებში სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მოვლენათა შესახებ კულტურული წარმოდგენების შექმნაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სივრცითი ლექსიკური ერთეულის იდეოლოგიზებამ. რელიგიურ და ნაციონალურ კონტექსტებში სივრცითი მარკერის იდეოლოგიზების პროცესი სხვადასხვა სტრატეგიით წარიმართა: ნარატიულ ტექსტში რამდენიმე მთხრობლის მიერ იმგვარი კომენტარის დართვით, რომელშიც ნაჩვენებია იყო ნათლისა და ბნელის ფუნდამენტური ბინარული ოპოზიცია, პოეზიაში კი იდეოლოგიზების მიზანს მოემსახურა უარყოფითი კლასემების შექმნა.

„ჩრდილოეთის ქვეყნის“ ნაციონალურ სტერეოტიპად ქცევა სამმა ფაქტორმა განაპირობა: გეოგრაფიულმა, ეტიმოლოგიურმა და ბიბლიურმა. გეოგრაფიულ ფაქტორში იგულისხმება, ერთი მხრივ, საქართველოს მდებარეობა ქრისტიანული სამყაროს ცენტრის/ცენტრების მიმართ და მეორე მხრივ, რუსეთის იმპერიის გეოგრაფიული მდებარეობა საქართველოს მიმართ. ეტიმოლოგიურ ფაქტორში იგულისხმება ის, რომ ქართულ ენაში *ჩრდილოეთი* ლექსიკურ დონეზე უკავშირდება *ჩრდილს*, მზის ნათლის მოკლებასა და სიბნელეს (შდრ.

მატიზებულია იერემიას წინასწარმეტყველებაში, რომელსაც, სხვა წინასწარმეტყველთა წიგნებისგან განსხვავებით, ეწოდება „გოდება“ ჩანს, აკაკის ზემოთ დამოწმებულ ლექსში ჩრდილოეთის უარყოფითი სემანტიკა ბიბლიური სიმბოლიკითაა დაკვალიანებული. ნაციონალური თვალსაზრისით ებრაული თემატიკა აკაკი წერეთლის მთარგმნელობით პრაქტიკაშიც აისახა: 1901 წელს მან ინტერპრეტირებულად თარგმნა ბაირონის ლექსი „გოდება ებრაელთა“, რომელშიც ბაბილონისა და იერუსალიმის ანტინომიაში ადვილად იკითხება რუსეთისა და საქართველოს მეტაფორული სახეები.

ჩრდილი – ჩრდილოეთი). დაბოლოს, რელიგიურ და ნაციონალურ კონტექსტებში ამ სივრცითი მარკერის იდეოლოგიზებისთვის გამოყენებული იქნა ბიბლიური პარადიგმა, რომელიც ჩრდილოეთს სიმბოლურად წარმოადგენდა როგორც სივრცეს, რომლიდანაც საფრთხეს და ბოროტება მოდის.²⁴

მონარქიული საქართველოს ისტორიის ორივე გარდამტეხ პერიოდში „ჩრდილოეთის ქვეყანას“ დაუკავშირდა უარყოფითი კონოტაცია: ქრისტიანული იდეოლოგიის კონტექსტში ეს გულისხმობს ქრისტიანობამდელი კოლექტიური წარსულის დეფინიციას, ხოლო ნაციონალიზმის კონტექსტში – კოლონიზატორი ქვეყნის შესახებ სტერეოტიპული წარმოდგენის შექმნას.

როგორც მე-4 საუკუნის, ისე – მე-19 საუკუნის ნაციონალური ავტო- და ჰეტეროხატის ფორმირების მთავარი მიზანი უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ მოვლენათა (საქართველოს გაქრისტიანება და რუსეთის იმპერიის კოლონიად ქცევა) სათანადოდ გააზრება, საზოგადოებისთვის ფასეულობითი ორიენტირების დასახვა იყო.²⁵

დამოწმებანი

აბულაძე, ილია, რედ. 1963. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*, წიგნი I (V-X სს.), დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი.

24 როგორც დასაწყისში აღინიშნა, ჩრდილოეთის უარყოფითი სემანტიკა უკვე მითოსურ მსოფლალქმაში დასტურდება, თუმცა, განხილულ ტექსტებში სივრცითი მარკერის იდეოლოგიზებისას აქცენტირებულია საკუთრივ ქრისტიანული პერსპექტივა.

25 აღსანიშნავია, რომ „ჩრდილოეთის ქვეყანა“ მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ პოეზიაშიც გვხვდება, როგორც რუსეთის იმპერიის მარკერი, თუმცა, ლიტერატურული ნარატივიდან თანდათან პოლიტიკურ დისკურსში ინაცვლებს. კულტურული სივრცითი მარკერის ოფიციალური პოლიტიზების ერთგვარ (თავისებურ) დასაწყისად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს 1976 წლის თებერვალში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის 25-ე ყრილობაზე საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის, ედუარდ შევარდნაძის, ცნობილი სიტყვები მზის ჩრდილოეთიდან ამოსვლის თაობაზე. მას შემდეგ თანამედროვე ქართულ სინამდვილეში აღნიშნული სივრცითი ლექსიკური ერთეული მეტწილად პოლიტიკური დისკურსის ნაწილადაა ქცეული.

- ბეზარაშვილი, ქეთევან. 2004. რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით. თბილისი: მეცნიერება.
- ალიბეგაშვილი, გიორგი. 2014. გეოგრაფიულ მხარეთა სახისმეტყველება, სამეცნიერო კრებულში ელიზბარ ჯაველიძე – 75 (რედ. აპ. სილაგაძე, მ. ჯიქია, ე. მაჩიტაძე), ისტორიულ-ფილოლოგიური კრებული, 54-68. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.
- ასათიანი, ლევან. 1936. ძველი საქართველოს პოეტი ქალები: გამოკვლევა და ტექსტები (რედ. გ. თავზიშვილი). თბილისი: სსრ მეცნიერებათა აკადემია. საქ. ფილიალი.
- ბარათაშვილი, ნიკოლოზ. 1972. ლექსები, პოემა, წერილები (ივ. ლოლაშვილისა და აკ. გაწერელიას რედქციით). თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- ბედოშვილი, გურამ. 2013. ქართულ ტოპონიმთა განმარტებით-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, II. (რედ. ა. არაბული, მ. სუხიშვილი). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ბერძენიშვილი, დავით. 1990. საქართველოს ისტორიის საკითხები. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის (მეორე გამოცემა). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი. თბილისი: მეცნიერება.
- გურამიშვილი, დავით. 1955. დავითიანი: თხზულებათა სრული კრებული (პ/მგ. რედაქტორი ალ. ბარამიძე). თბილისი: სახელგამი.
- დობორჯგინიძე, ნინო. 2012. ლინგვისტურ-ჰემენევტიკული მეტატექსტები. პრაქტიკული გრამატიკა და ჰემენევტიკა X-XVIII საუკუნეების ქართულ წყაროებში. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- კილანავა, ცირა. 2013. ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, სადოქტორო ნაშრომი, URL: <http://iliauni.edu.ge/uploads/other/1/1467.pdf>.
- ოთხმეზური, თამარ. 2011. კომენტარული ჟანრი შუა საუკუნეების ქართულ მთარგმნელობით ტრადიციაში. ეფრემ მცირე და გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა კომენტარები. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

- ორბელიანი, სულხან-საბა. 1991. *ლექსიკონი ქართული*, I, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი: მერანი.
- პატარიძე, ლელა. 2009. „პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII სს.-ის ქართულ ერთობაში“ „ქართლის ცხოვრების“ სამყარო: *სამეცნიერო სერია ქართული ერთობა და მისი იდენტობა: იდეები, სიმბოლოები, პერცეფციები*, ტ. I. თბილისი: კავკასიური სახლი.
- სირაძე, რევაზ (პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი). 2008-2014. *წმინდა ნინო: სამეცნიერო კრებული*, ნაკვეთი I (სარედაქციო საბჭო: რევაზ სირაძე, ზაზა სხირტლაძე, გრივერ ფარულავა, მანანა ტუსკია, შემდგენელ-კოორდინატორი მანანა ტუსკია) თბილისი, არტანუჯი; ნაკვეთი II, თბილისი: მერიდიანი.
- ჩხარტიშვილი, მარიამ. 2018. *საქართველო III-V საუკუნეებში. ხოსროვანთა სამეფო სახლის ისტორია*. თბილისი: ნეკერი.
- ცხადაია, პაატა. 1999. *ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან*. წ. I. [რედ. ზ. ჭუმბურიძე]. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი: ინტელექტი.
- წერეთელი, აკაკი. 1950. *ლექსები*, ტ. 2. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.
- ჯავახიშვილი, ივანე. 1965. *ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეორე*, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ისტორიის კათედრა, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- Beller, Manfred and Leerssen Joseph Theodoor, eds. 2007. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey*. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Cassirer, Ernst, 1955. *The Philosophy of Symbolic Forms, Volume 2: Mythical Thought* (Translated by Ralph Manheim). New Haven: Yale University Press.
- Herman, David, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan, eds. 2008. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge.
- Maguire, Henry. 1981. *Art and Eloquence in Bizantium*, Princeton/New Jersey: Princeton University Press.
- Neuman, Birgit. 2010. “Grundzüge einer kulturhistorischen Imagologie: Nationale Selbst- und Fremdbilder in britischer Literatur und anderen Medien des 18. Jahrhunderts.” *KulturPoetik*, Bd. 10, H. 1. Vandenhoeck and Ruprecht. 1-24. URL: <http://www.jstor.org/stable/40621804>.
- Rapp, Stephen, Jr. 2003. *Studies in Medieval Georgian Historiography: Early*

- Texts and Eurasian Contexts*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Subsidia, 113. Louvain: In aedibus Peeters.
- Rapp, S. H. and Crego, P. C. 2006. *The Conversion of Kart'li: The Shatberdi Variant*, *Kek. Inst. S-1141*. Peeters Online Journals. *Le Museon* 119 (1-2), 169-226. Doi: 10.21.43/MUS.119.1. 2011772.
- Ricoeur, Paul. 1988 [1983]. *Zeit und Erzählung*. Bd.1. München: Fink.
- Wolf, Werner and Walter Bernhart, eds. 2007. *Description in Literature and Other Media*. Amsterdam/New York: Rodopi.

Tsira Kilanava
Ilia State University

Ideologizing Space in Georgian Literature: Religious and National Contexts of the “Northern Country”¹

Keywords: “Northern Country”, *auto and hetero-image*, *ideologizing*, “Kartlis Tskhovreba”, 19th-century Georgian poetry

Introduction

Literature, as a medium of public awareness, shows the modern socio-cultural and political situation not impartially but from a peculiar position.² Therefore, the literary images of “self” and “other”³ do not represent the objective reality, but convey ideological character. Whether or not they become national stereotypes depends on the frequency of usage and conventional semantics. That is why certain literary images often gain relevance- later servinn as an indicator of values.⁴ Accordingly, they play an important role in the formation and collapse of epochs of national identity.

In this regard, two epochs are distinguished in the history of the monarchy of Georgia: the 4th century, when Christianity was declared as the state religion,

1 The article was prepared within an individual winning project “Spatial Imagology in Georgian Literature” submitted to the “Research Grants for Young Scientists” call announced by the Shota Rustaveli Science Foundation of Georgia (YS15_1.2.6.2_103).

2 For the study of the relation between literature and outer reality, Paul Ricoeur’s three-level model is taken as the methodological basis (see Ricoeur 1988).

3 Binary oppositions are used as equal concepts in the article: self/others, auto and hetero-images in the literary imaginations.

4 The present complex issue is the subject of spatial study for imagology, which considers literature as the main form of representation of cultural imagery (Beller and Leerssen 2007). About the issues of directions of national stereotypes concerning outer reality represented within literary limits and the issue of sustainability of their conventional semantics, see. Neuman 2010.

and the 19th century, when the Russian Empire annexed the Kingdom of Kartli.⁵ Literary works of the given historical periods are intended to [re]form public consciousness; hence they convey an ideological character. On the verbal level, they depict national and cultural representations of “self” and “other”/ “foreign.” Moreover, the literary texts of the given period use one and the same spatial lexical item, which turned out to have a wide semantic range, from auto to hetero-image.

Considering the given circumstances, the article attempts to study the foundations for ideologizing space and verbal strategies in the Georgian literary narratives of the epochs, marking a difference in the chronological and socio-cultural contexts, thus have the same determination (i.e. bearing an ideological character).

Auto-Image “Northern Country”

In the history of medieval Georgia, *Kartlis Tskhovreba* (A History of Georgia) represents a major medium in the formation of the national identity⁶ Moktsevai Kartlisai (Conversion of Georgia)⁷ is presented at the beginning of

5 It was the first occasion in the history of Georgia that the oppressor had the same religion; consequently, the existing national identity model needed to undergo major transformations. Apparently, Georgian literature had a significant role in this process.

6 Throughout the two century-long periods, many views have been expressed on the content of various parts of A History of Georgia (*Kartlis Tskhovreba*); ideas that questioned the predominant motives for writing the work; authorship and dating. The most recent monographic study on the dating issue was done by Stephen Rapp. The author attempts to analyze the structure of the work and the dating issues, and largely highlights the Georgian political and cultural self-identification process that picked up pace in the context of Iranian and Byzantine influences (Rapp 2003).

7 In the scientific space, “Moktsevai Kartlisai” (The Life of St. Nino included in it) still remains a subject of study for philologists, historians, source experts, art experts and culturology experts. In the long history of the study of “The Life of St. Nino”, R. Siradze’s contribution is distinguished; M. Chkhartishvili has thoroughly studied the significance of “The Life of St. Nino” in regard to the formation of the Georgian national identity (see, Siradze 2008-2014, Chkhartishvili 2009, 131-150; Chkhartishvili 2018, 70-90). The most recent co-authored English translation of the Shatberdian edition of the Conversion of Georgia (Moktsevai Kartlisai), accompanied by research, was done by S. Rapp and P. Grego. The preface highlights the significance of the work for the Georgian culture. It focuses on the dating issue as a “multigenre text” (i.e. Moktsevai Kartlisai) by an unknown author and its relation to various editions of “The Life of St. Nino”. In the footnote comments of the parallel Georgian-English text, the authors refer to information from the works of Korneli Kekelidze, which ascertains that in the Aramaic tradition, the Caucasus is defined as “The North” (Rapp and Grego 2006, 185). “North” at the lexical level is directly related to “lack of sunlight”, “shadow” (cf. “Chrdiloeti// Chrdilis mkhare”: North – the side of shadow, the furthest place from the light source), “Coldness”, and therefore etymologically it already conveys a negative connotation (on the etymology of North/sunless/shadowy in the Kartvelian languages, see, Tskhadiaia 1999, 112-112; Bedoshvili 2013, 118).

the work and includes the hagiographic text “The Life of St. Nino”.⁸ The work is noteworthy with regard to labeling the national identity: the hagiographic text offers lengthy explanatory commentaries by various narrators that ascertain the reason Kartli was named the “Northern Country”.⁹ Thus, the focus is put on the literary image of national self-representation, which in turn serves to exert ideological influence over the self-consciousness of the newly converted society.

Such determination seems quite natural, considering the existing cultural and religious context. After adopting Christianity as the state religion, Kartli embarks on a difficult road of self-revival in the new order; to verbalize the process, it is necessary to use relevant (i.e. emotional) rhetorical strategies; that is, it requires a transition from the old model of self-perception to the new. In this context, Georgia is referred to as the “Northern Country”.¹⁰ Naming Kartli the “Northern Country” might be ascribed to its pre-Christian spirituality.¹¹ To show it (to illustrate the metaphorical semantics of spatial lexical item) various narrators in the text qualitatively add one type of descriptive commentary to the named marker.¹²

8 “The Life of St. Nino” was initially translated into English in 1900 by well-known English Kartvelologist and translator Marjory Wardrop. One of the most recent translations, accompanied by research, was made by Konstantin Lerner in 2004.

9 The naming of Kartli as a “Northern Country” is highlighted in the works of Georgian historians. Unlike contemporary Georgian historians/source experts, the first generation of researchers considered merely the geographic nature of the marker (see, Javakhishvili 1965, 16; Berdzenishvili 1990, 304); cf. naming Kartli as a “Northern Country” is defined in the mythic context of ethno-geographic space (see, Pataridze 2009, 13, 114-115).

10 Explicitly, within the limits of the present article, the ideological character of the “Northern Country” implies its semanticization in religious and national contexts in the way the spatial marker retains the primary (geographical) semantics, while the secondary, symbolic-metaphoric essence is underlined. Such essence of the spatial lexical unit is stipulated not for esthetic but for religious-political contexts and ideological purposes.

11 A similar typological example is the mentioning of the Georgian territory in the 8th century hagiographic literary work *The Martyrdom of St. Abo* with the following words: “We are here in this part of the world” (Abuladze 1963, 49). “Part”, as it is assumed in the Georgian scientific space, might mean Byzantine Empire as a reference point. The Georgians have the same meaning in “inhabitants from far away” (ibid, 55).

12 Definition-commentary is a traditional rhetorical genre in the Christian culture. Information about the history of development, stages, and characteristics of this genre in the medieval Georgian translation practice can be found in the works of Bezarashvili 2004, Otkhm-ezuri 2011, Doborjginidze 2012.

Apparently, commentaries related to the “Northern Country”, unlike the traditional colophons, are presented in simplified form in the text and are not isolated. In this regard, we are dealing with the model of a narrative commentary, which basically presents the ideological intentions of the narrator (Herman, Jahn and Ryan 2008, 74).

As noted earlier, in “Moktsevai Kartlisai” (“The Life of St. Nino” included within), the national self-image is marked by means of the spatial lexical item “Northern Country”.¹³ The same term, likewise, is used by St. Nino, the Armenian Miafora, King of Kartli Mirian, Jewish priest Abiatar, and his daughter-Sidonia (Abuladze 1963, 84, 87, 98, 112, 113, 116, 120, 121, 124-124, 147, 157, 161). In their narration, Georgia is also marked as “Kartli”, though this lexical item is never accompanied by a comment defining its semantics. As for the “Northern Country”, St. Nino, her disciple Sidonia and King Mirian, mention it in the Christian context; they add a kind of explanatory comment that outlines the metaphoric nature of the lexical item. In other words, in the fundamental historical and literary narrative of the conversion of Kartli to Christianity, the semantics of “Northern Country” needs to be explicitly depicted, supposedly achieved through commentaries by various narrators.

St. Nino, on seeing the pagan celebration of the inhabitants of Mtskheta, “cried for that **northern country**, because the light was hidden from them while the dark held sway” (Abuladze 1963, 120).¹⁴ In the given quotation, the spiritual condition of the “Northern Country”, “sins” (i.e. the wrong way of living, without the grace of the Lord) is represented in the religious context through the controversy of light and dark. When St. Nino sees the unbeliever nation, she mourns (“I was mourning”) over its paganism, the latter being figuratively formulated as its remaining in the darkness and hiding from the light.

Sidonia also represents Georgia as a “*northern country*” when she addresses the newly converted Georgians: “**This was the country of the North, hidden from the sun of truth. Until the son of God came and was acknowledged, the country truly deserved the name Northern**” [...]. Oh, Georgians, this kind

13 G. Alibegashvili considered the negative symbolic semantics of the “North” in “The Life of St. Nino” (in the Biblical metaphorical context). The author provides hagiographical and hymnography texts of the subsequent period as proof, where Georgia is mentioned as the “Northern Country” in the context of Christianization. He pays particular attention to the titles of the keimena and metaphrastic versions of “The Life of John Zedazeni”; in the first, the “Northern Country” is mentioned, whereas in the second one, it is not. The author states that the spatial item is gradually replaced by the “East”, implying the idea of the divine country of the Virgin Mary: “It can be seen from the 10th and 11th centuries, when Georgian statehood started to ascend to unity. This process, from the spiritual point of view, was well depicted in “The Life of St. Grigol Khandzteli”; it occupied a stable place in the Christian cultural world; by this time Georgia was already being mentioned as an ‘Eastern Country’” (Alibegashvili 2014, 65).

14 Cf. “The blessed Nino cried for that northern country, because the light was hidden from them while the dark held sway, for she saw an all-powerful King and his chiefs who, while alive, were immersed in hell. Abandoning the Creator, they worshiped stones, trees, copper and forged iron as god” (Jones 2014, 51).

of life we had as we turned our backs to the light and lived in the darkness” (ibid, 124-125). In this instance, the self-representation of Georgia as the “Northern Country” refers to the pre-Christian reality (namely the period before St. Nino’s arrival). The text attempts to assign Christian symbolic meaning to the geographical lexical item. According to Sidonia’s words, Kartli was “rightly” called “the North”. For the Georgians living in the 4th century, the symbolic meaning of this lexical item needed to be defined. The geographical naming of the country should have been interpreted in a religious context by Sidonia’s contemporary Georgians. Therefore, Sidonia’s comment specifies the qualitatively new semantics.

Even in the Will of King Mirian, Georgia is referred to as the “Northern Country” in the Christian context of darkness and light.

*That time, the Lord turned his attention to the **Northern Country**, darkened with sin and full of the Devil’s temptations, and we were doomed sheep [...] and she left us newly converted ignorant people [...] and all Northerners were grieved with sorrow, the sun of truth rose and truth was spread everywhere and St. Nino rose in heaven (ibid, 157, 161).¹⁵*

In the Will of the first Georgian Christian King Mirian, Georgia is mentioned as the “Northern Country” in two different contexts; that is, a country darkened with sin until St. Nino converted it to Christianity, and the death of St. Nino, which deprived it of grace.¹⁶

15 At the end of his Will, King Mirian addresses his son, the royal heir Rev, and mentions Georgia as Kartli “Light replaced darkness and life replaced death. If you find any idol in Kartli, burn it without hesitation and cause those who mourn the idol to drink its ashes” (ibid, 162).

16 In other passages of “Moktsevai Kartlisai” (Conversion of Georgia to Christianity) Georgia is mentioned as the “North”/ “Northern Country” even without semantics specifying comment and without underlining the controversy of light and dark:
Nino came to the Northern Country mountains and reached the Mtkvari river, following the Mtkvari, she came to Mtskheta, a royal seat (Abuladze 1963, 84); four years after her arrival, she began to preach the Gospel “and I found this northern country sunk in sin” (ibid); here is (the archbishop is addressing King Mirian – Ts. K) the Holy Tunic which was allotted to them (the people from out country Ts. K) after Christ’s crucifixion, and they buried it in this northern country (ibid, 87); “Christ’s tunic was allotted to the northerners from Mtskheta, the tunic of the Lord” and I asked her (i.e. the Armenian Miafora, from whom St. Nino heard the story of Christ’s tunic – Ts. K.): where is the northern country, and where is the tunic of the Lord?; he said to me: “The northern country is a mountainous area to the north of Armenia, the land of heathens that belongs to Greeks and Ujiks”// she said the mountainous northern country of Armenia is a land of heathens as it belongs to the Greeks and the Ujiks (ibid, 112-113). Cf: But Nino survived and went to the environs of the northern mountains, and she came to the Mtkuari River (Rapp and Crego 2006, 190). People in great numbers came from all places of the world, versed in the faith of Moses. They rose against the Holy Spirit and did to Christ what was predestined: they crucified him and distributed his clothes among themselves. His unsewn cloak went to the northern citizens of Mtskheta [...] Hearing all this from niafora Sara, St.

In the above mentioned passages, the explanatory commentary that disclosed the antinomy of light and darkness was the major literary means to enhance the ideologization of the spatial marker. Considering the newly established cultural and religious context in the 4th century Kingdom of Kartli, the explanatory commentaries should certainly have enabled the Georgian self-consciousness to orient itself. In the context of Christianity, ideologizing a specific literary image viz. a spatial marker should have served as an indicator of value for the Georgians. Purely empirical reality, i.e. geography, should have acquired a cultural meaning to refer to the darkness of paganism that was overcome by the conversion to Christianity.¹⁷

Hetero-Image “Northern Country”

In 19th century Georgian poetry of the colonial period, “North”/ “Northern Country” significantly bears ideological characteristics.¹⁸ Nevertheless, it

Nino gave thanks to God, blessed niafora and asked again: “Where is that northern country, from which the Jews took with them the cloths of our Lord Christ, which fell to their lot?” In answer to that niafora Sara told her that there is a town in the west called Mtskheta, in the country of Kartli and Somkhiti – a mountainous area where heathens live, but which now belongs to the Ujiks (Jones 2014, 47).

In the given text, Kartli is named as the “North”/ “Northern Country,” supposedly stipulated by its geographical location. In the first case, Greece might be considered as the point of reference, from which Kartli is located to the North, and in another case- the holy city of Jerusalem. Presumably, all four narrators (unknown author, St. Nino, the Archbishop and the Armenian Miafora Sarah) imply merely the geographical location of Georgia and not its spiritual condition. Supposedly, they convey the idea that Kartli is to the north of the city of Jerusalem, the original place of the Holy Tunic on the one hand, and Greece as St. Nino’s place of origin on the other. This supposition is proven by the fact that in the given quotations, the spatial marker is not accompanied by a comment to provide semantics; it is not represented in the context of light and dark.

- 17 Presumably, the poignant description of the destruction of their god idols would have been a far more influential rhetorical device to affect the newly converted Georgians than a mere logos-oriented explanatory commentary (a description, as the main rhetoric genre in medieval Byzantine art, see Maguire 1981, 22-52); Ansgar Nünning was the first to systematize the narrative category according to the specific characteristics (Nünning 2007, 91-116).
- 18 Ernst Cassirer studied the semanticizing of spatial terms in the perception of the mythic world, envisaging the ideological categories and adopting this model to the early Christian culture. Cassirer notes that in the mythical – religious world perception (his own term, *Ts. K.*), *the North, the South, the West and the East* are not mere geographical indicators or objects of cognition, but are the description of valuable, sacral-profound light and dark, in the entire context. The North in the mythical world perception is associated with winter, cold, wind and war (Cassirer 1955, 87, 97-98). The North represents the same context in the Old Testament. In the Georgian language, the etymology of the North is directly related to shadow and darkness.

represents not self- but rather a hetero-image alluding to the oppressor.¹⁹ It develops its hetero image by applying two strategies: forming classisms with negative semantics, and showing the context of binary opposition.

In the 19th century, with Georgian literature as a medium of public awareness,²⁰ the national self-image of colonized Georgia, the hetero-image referring to the Russian Empire, gradually appears. Supposedly, among its literary markers, “North”/“Northern Country” was the most prevalent, traceable in the authors of various poetic genres.²¹ These are royal women (Mariam, Ketevan and Tekle) and classical poets, like Nikoloz Baratashvili (Romantic poet) and Akaki Tsereteli (Realist poet). In their poetry, the metamorphic image of the Russian Empire is specified with disastrous features of negative semantics: *a strong wind and dark clouds from the North*;

*Strongly blowing, northern uncontrollable wild, evil (sabavto)*¹⁵ *wind destroyed my dawn star (Mtiebi); the Northerners covered our sun, the northern clouds hid the orb and dark shadows fell over it; I saw clouds from the North / darkening the Asian mountains; It hastily promises to take me to the North and stay in that strange, unfertile place long; because the Northern Sun demanded / to respectfully bear and suppress my fervency* (Asatiani 1936, 215-216, 220, 222, 223, 236, 238-239).

19 In the Georgian literary narrative, the “Northern Country” as a spatial marker for another/ foreign country, is referred to as Khazaria; as stated in the 8th century text *Martyrdom of Abo of Tiflis*, “And Nerse, as a refugee from his country, came to the northern country, which is a place of residence for the Magogs, known as Khazars; wild, terrible to look at, beastlike in nature, blood drinkers; they have no religion and know no God [...] there are a lot of towns and villages in the North that are Christian and live securely with the belief of Christ” (Abuladze 1963, 58).

Envisaging the context, it might be assumed that the spatial marker in the specified quotation bears merely geographical meaning not ideological character, as can be ascertained by several details; the text shows the route of Nerse Eristavi (Governor of Kartli) from Kartli to Abkhazia (from the geographical point of view, Khazaria is located on the route, in the North of Kartli.); the lexical item “Northern Country” is not accompanied by any explanatory commentaries to highlight its symbolic semantics; at the same time, the lifestyle of Khazars is described from the point of view of an objective observer/traveler (during his journey, Nerse Eristavi [Governor of Kartli] was accompanied by a hagiographer): on one hand, Khazars are described as wild people and on the other, it is noted that Christians live safely there. Considering the two factors, that Khazaria is not a Christian country, yet Christians live free of troubles there, the “Northern Country” as denoted in *The Martyrdom of Abo of Tiflis*, represents a kind of hybrid area in the context of homo and heterogeneous spaces.

20 For the formation of national discourse in Georgian literature in the pre-colonial and colonial periods, models of reflection of Georgian-Russian political interactions, and about the lexical types, see: Kilanava 2013.

21 In colonial period Georgian prose, the spatial marker “Northern Country” is not observed. It is either directly named “Russia” (as it is in “Letters of a Traveller” by Ilia Chavchavadze and in the prose of Alexandre Kazbegi), or has the metaphorical image of a historical enemy, “Persia” (in the prose of Akaki Tsereteli).

In the above quotations, written in the 19th century by the daughters (Mariam, Ketevan, and Tekle) of the last Georgian King Erekle II (1720-1798), the semantics of the “North”, as a marker having an ideological character, are considerably expanded. “*North*” means a strange place; wind and cloud. The tendency to describe and specify such qualities of the North is apparently visible in every instance. In this regard, the epithets (“sorrowful”,²² “strongly blowing”, “uncontrollable”, “darkening the Asian Mountains”, “strange”, “unfertile”) have the same function in the ideologization process of the spatial lexical item as the narrative commentary in “The Life of St. Nino”.

With such focus on specific characteristics of the North, a negative classsem – disastrous/ large scale misfortune is created in the poems of the royal women, underlining the enfeebled state of Georgia in contrast to the power of the Russian Empire. In every instance (and in the latter quotation implicitly) the “North” is represented as a dark power won over by the light (viz. the tragedy of the Kartl-Kakheti royal family and the annexation of the country). This antinomy is underlined by the binary opposition of the (“Mtiebi”) dawn star and shadow.

Nikoloz Baratashvili also associates wind/cold/frost with the literary image of Russia: “The place of your people whose banishment is brought by time and conditions/ Bring education and pleasant sound to their homeland; / their vivid soul full of love, / melts the Northern ice with its fire”; “the Northern wind killed their vivid hearts” (Baratashvili 1972, 54, 80). In the given quotations of various poems, the *northern frost and the Georgians’ inner fire* are represented as a binary opposition.²³

The literary image of the “North” as a negative, alien, unacceptable space acquires a new dimension in the works of the Georgian Realism poet Akaki Tsereteli, who was distinguished for his anti-Russian sentiments. The spatial marker of the poem “Fraudulent Fiancé” becomes personified. Moreover, it becomes the object of address (“Leave me alone Northerner, / what do I have in common with you?” (Tsereteli 1950, 153); the text includes the Northern oppressor’s negative characteristics: “poisoned, cold heart” and “frozen brain” stand out among them (ibid). Heartlessness and being without emotion are also represented as common classemas of these epithets, which essentially oppose the marriage phenomena. According to the poem, the metaphor “marriage”

22 “Bavti” (“sorrowful”) means “evil story” according to Sul Khan-Saba’s dictionary (Orbeliani 1991, 90).

23 The negative semantics of the *Northern Space* can similarly be discerned in another of the author’s poems. It is shown by the lexical unit (“Cursed”), bearing negative semantics and addressed to Grigol Orbeliani: “Though you were travelling among strangers, / experienced a lot of good adventures, / but what have you found you cursed in the North?” (Ib. 27).

implies the voluntary union of two sovereign countries. Here, the Northerner is named as a fraudulent fiancé and depicts a new aspect of the hetero-image of the Russian Empire as a colonizer.²⁴

In 19th century Georgian literature, the metaphoric image of the North (country) represented not only the geographical location of the Russian Empire but also the national spirit of a colonizer. Therefore, throughout the 19th century, Georgian authors often tried to ascribe an ideological character to the spatial marker by outlining the separate aspects of *classemas*, and showing the binary opposition.

Conclusion

Throughout two critical periods in the history of the Georgian monarchy, Georgian literature, as a medium of national awareness, used the same lexical item (spatial marker) to denote auto- and hetero-images. Textual analysis ascertains that the ideologization of the spatial lexical item had a specific role in creating a cultural imagery of significant national-standing events in the literary narrative. In the religious and national contexts, two different strategies were employed in the ideologizing process of the spatial marker: in the narrative texts, narrators made commentaries to show the binary opposition of light and dark, whereas in poetry *classems* negative semantics were formed.

Geographical, etymological and biblical factors furnished the national stereotypical meaning of “Northern Country.” The geographical factor implies Georgia’s location in relation to the center/centers of Christianity on one hand, and the location of the Russian Empire, in relation to Georgia, on the other. The etymological factor refers to the fact that, at the lexical level, “North” relates to *shadow* or a lack of sunlight, and darkness (cf. “**Tchrdili**” (shadow) – “**Tchrdiloeti**” [north] in the Georgian language). Lastly, a biblical paradigm was used to attribute the ideological character to the spatial marker in religious and national contexts: here, “North” symbolically represents a space that is the source of threat and wickedness.²⁵

24 According to the Bible, the negative semantics of the *North* are especially spread in Jeremiah’s prophecy: which unlike the books of other prophets, is called “Lamentation”. Noticeably, in the above poem by Akaki Tsereteli, the negative semantics of the North are inspired by biblical symbolism. From the national point of view, the Hebrew theme was also reflected in Akaki Tsereteli’s translation practice; in 1901, he interpreted Byron’s “Hebrew Melodies” (in Georgian, named the *Hebrew Lamentation*) in which the antinomy of Babylon and Jerusalem clearly represent the metaphorical images of Russia and Georgia.

25 As mentioned above, the negative semantics of *the North* were apparently observed in the mythical worldview; though in the discussed texts, when outlining the ideological

In both crucial historical periods of the Georgian monarchy, “Northern Country” apparently bears a negative connotation: in the context of Christianity, it implies the pre-Christian collective past, whereas in the national context, it represents the stereotypical idea of a colonizer.

The main objective to formulate the 4th and 19th century national self- and hetero images was to enhance the proper understanding of the significant historic events (conversion of Georgia to Christianity, and its annexation by the Russian Empire) and define a set of values for society.²⁶

References

- Abuladze, Ilia, ed. 1963. *Literary Monuments of Old Georgian Hagiography*, Book I (5th-10th centuries), prepared for publication by Il. Abuladze, N. Atanelishvili, N. Gogvadze, L. Kajaia, Ts. Kurtsikidze, Ts. Chankiev and Ts. Jghamaia. Supervisor and editor Il. Abuladze, Tbilisi: The Soviet Union Academy of Science of Georgia, K. Kekelidze Institute of Manuscripts.
- აბულაძე, ილია, რედ. 1963. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*, წიგნი I (V-X სს.). დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგვაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი.
- Alibegashvili, Giorgi. 2014. “Metaphorical System of Geographical Parts”, Collection of Research Papers *Elizbar Javelidze – 75. Historical-Philological Collection*, National Academy of Science of Georgia, editors Ap. Silagadze, M. Jikia, E. Machitidze, 54-58.
- ალიბეგაშვილი, გიორგი. 2014. გეოგრაფიულ მხარეთა სახისმეტყველება, სამეცნიერო კრებულში *ელიზბარ ჯაველიძე – 75. ისტორიულ-ფილოლოგიური კრებული*, რედ. აპ. სილაგაძე, მ. ჯიქია, ე. მაჩიტაძე, 54-68. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.
- Asatiani, Levan, 1936. *Poetesses of Old Georgia: Research and Texts* (editor G. Tavzishvili). Tbilisi: The Academy of Science of the Soviet Union,

characteristics of a spatial marker, the focus is merely on the Christian perspective.

26 “Northern Country” as a marker of the Russian Empire, is discernible in early 20th century Georgian poetry, though over time, the literary narrative proceeded to political discourse. The cultural marker was initially employed in the official political discourse at the 25th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in February 1976, when the First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Georgia, Eduard Shevardnadze alluded to the rising of the sun in the North. Since then, the spatial lexical item has predominantly become the part of political discourse in contemporary Georgian reality.

- Georgian subsidiary. ასათიანი, ლევან. 1936. *ძველი საქართველოს პოეტი ქალები: გამოკვლევა და ტექსტები* (რედ. გ. თავზიშვილი). თბილისი: სსრ მეცნიერებათა აკადემია. საქ. ფილიალი.
- Baratashvili, Nikoloz. 1972. *Poems, Narrative Poem, Letters* (by the editorship of Iv. Lolashvili and Ak. Gatsereia). Tbilisi: Soviet Georgia. ბარათაშვილი, ნიკოლოზ. 1972. *ლექსები, პოემა, წერილები* (ივ. ლოლაშვილისა და აკ. გაწერელიას რედაქციით). თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- Bedoshvili, Guram. 2013. *Explanatory-Etiological Dictionary of Georgian Place-Names, II* (edited by A. Arabuli and M. Sukhishvili), Ivane Javakhishvili State University, Arnold Chikobava Institute of Linguistics. TSU Publishing. ბედოშვილი, გურამ. 2013. *ქართულ ტოპონიმთა განმარტებით-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, II*. რედ. ა. არაბული, მ. სუხიშვილი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- Beller, Manfred and Joep Leerssen, eds. 2007. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey*. Amsterdam- New York: Rodapi.
- Berdzenishvili, Davit. 1990. *Issues of the History of Georgia. Essays on Historical Geography of Georgia*. 2nd edition. (Ed. D. Berdzenishvili). Georgian SSR Academy of Sciences. Ivane Javakhishvili Institute of History, Archaeology and Ethnography. Tbilisi: Metsniereba. ბერძენიშვილი, დავით. 1990. *საქართველოს ისტორიის საკითხები. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის* (მეორე გამოცემა). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი. თბილისი: მეცნიერება.
- Bezarashvili, Ketevan. 2004. *Theory and Practice of Rhetoric and Translation According to the Georgian Translations of Grigol the Theologian's Works*, Tbilisi: Metsniereba. ბეზარაშვილი, ქეთევან. 2004. *რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით*. თბილისი: მეცნიერება.
- Cassirer, Ernst. 1955. *The Philosophy of Symbolic Forms, Volume 2: Mythical Thought* (Translated by Ralph Manheim), New Haven: Yale University Press.
- Chkhartishvili, Mariam. 2009. "Mtskheta as New Jerusalem: Hierotopy in the Life of St Nino". In *New Jerusalems. Hierotopy and Iconography of Sacred Spaces*, Edited by Alexei Lidov, Research Centre for Eastern Christian Culture. Moscow: INDRIK.

- Chkhartishvili, Mariam. 2018. *Georgia in the 3rd-5th Centuries. History of the Royal Family of Chosroids*. Tbilisi: Nekeri Publishing. ჩხარტიშვილი, მარიამ. 2018. *საქართველო III-V საუკუნეებში. ხოსროვანთა სამეფო სახლის ისტორია*. თბილისი: ნეკერი.
- Doborjginidze, Nino. 2012. *Linguistic-Hermeneutical Meta-Texts. Practical Grammar and Hermeneutics in the 10th-13th Century Georgian Sources*. Tbilisi: Ilia State University Press. დობორჯგინიძე, ნინო. 2012. *ლინგვისტურ-ჰერმენევტიკული მეტატექსტები. პრაქტიკული გრამატიკა და ჰერმენევტიკა X-XIII საუკუნეების ქართულ წყაროებში*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- Guramishvili, Davit. 1955. *Davitiani: A Complete Collection of Works*. Tbilisi: Sakhelgami. გურამიშვილი, დავით. 1955. *დავითიანი: თხზულებათა სრული კრებული* (პ/მგ. რედაქტორი ალ. ბარამიძე). თბილისი: სახელგამი.
- Herman, David, Manfred Jahn, and Marie-Laure Ryan, eds. 2008. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge.
- Javakhishvili, Ivane. 1965. *History of the Georgian Nation, Book Two*, Tbilisi State University, Department of Georgian History, Tbilisi: Soviet Georgia. ჯავახიშვილი, ივანე. 1965. *ქართველი ერის ისტორია*, წიგნი მეორე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ისტორიის კათედრა, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- Jones, Stephen, ed. 2014. *The Georgian Chronicles of Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia), translated and with commentary* (Foreword by Academician Roin Met'reveli). Georgian National Academy of Sciences. Commission for the Study of Georgian Historical Sources. Artanuji Publishing.
- Kilanava, Tsira. 2013. *Formation of the Georgian National Discourse: models of Marking of Georgia and Russian Empire and the Georgian National Self-Identification at the End of the 18th and at the Beginning of the 19th Centuries*. Doctoral dissertation. კილანავა, ცირა. 2013. *ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში*. სადოქტორო ნაშრომი. URL: <http://iliauni.edu.ge/uploads/other/1/1467.pdf>.
- Maguire, Henry. 1981. *Art and Eloquence in Bizantium*. New Jersey: Princeton
- Neuman, Birgit. 2010. "Grundzüge einer kulturhistorischen Imagologie: Nationale Selbst- und Fremdbilder in britischer Literatur und anderen Medien des 18. Jahrhunderts." *KulturPoetik*, Bd. 10, H. 1. Vandenhoeck and Ruprecht. 1-24. URL: <http://www.jstor.org/stable/40621804>.

- Nünning, Ansgar. 2007. "Towards a Typology, Poetics and History of Description in Fiction". In *Description in Literature and Other Media* (edited by Werner Wolf and Walter Bernhart), Amsterdam-New York: Rodapi.
- Orbeliani, Sulkhan-Saba. 1991. *Georgian Dictionary, I*, prepared according to autographic manuscripts and supplied with research notes and index by Ilia Abuladze, Tbilisi: Merani. ორბელიანი, სულხან-საბა. 1991. *ლექსიკონი ქართული, I*, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი: მერანი.
- Otkhmezuri, Tamar. 2011. *Genre of Commentary in the Medieval Georgian Tradition of Translation. Commentaries on the Works of Ephraim the Lesser and Grigol the Theologian*, Tbilisi: Ilia State University. ოთხმეზური, თამარ. 2011. *კომენტარული ჟანრი შუა საუკუნეების ქართულ მთარგმნელობით ტრადიციაში. ეფრემ მცირე და გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა კომენტარები*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- Pataridze, Lela. 2009. *Political and Cultural Identities in 4th-8th Century Georgian Community: The World of the Life of Kartli*. Georgian Community and Its Identity: Ideas, Symbols, Perceptions. Volume I. Tbilisi, Kavkasiuri Sakhli. Science Series. პატარიძე, ლელა. 2009. *პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII სს.-ის ქართულ ერთობაში: „ქართლის ცხოვრების“ სამყარო. სამეცნიერო სერია ქართული ერთობა და მისი იდენტობა: იდეები, სიმბოლოები, პერცეფციები*, ტ. I. თბილისი: კავკასიური სახლი.
- Rapp, S.H., Jr. 2003. *Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Subsidia, 113. Louvain: In aedibus Peeters.
- Rapp, S.H., Jr. and Crego, P.C. 2006. *The Conversion of K'art'li: The Shatberdi Variant, Kek. Inst. S-1141*. Peeters Online Journals. *Le Museon* 119 (1-2), 169-226. Doi: 10.21.43/MUS.119.1. 2011772.
- Siradze, Revaz, Zaza Skhirtladze, Griver Parulava and Manana Tuskia (eds). 2008-2014. *St. Nino: Collection of Research Papers. Part I* (the director and author of the project Revaz Siradze). Tbilisi: Artanuji; part II, Tbilisi, Meridiani. სირაძე, რევაზ (პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი). 2008-2014. *წმინდა ნინო: სამეცნიერო კრებული, ნაკვეთი I* (სარედაქციო საბჭო: რევაზ სირაძე, ზაზა სხირტლაძე, გრივერ ფარულავა და მანანა ტუსკია, შემდგენელ-კოორდინატორი მანანა ტუსკია) თბილისი, არტანუჯი; ნაკვეთი II, თბილისი: მერიდიანი.

Tsereteli, Akaki. 1950. *Poems, Volume 2. A Complete Collection of Works*, 15 Volumes. Tbilisi. წერეთელი, აკაკი. 1950. *ლექსები, ტ. 2. თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად*. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.

Tskhadaia, Paata. 1999. *Studies into the Colchian Place Names*. Ivane Javakhishvili State University. Tbilisi: Intellect Publishers. ცხადაია, პაატა. 1999. *ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან*. წ. I.